

Recuperar l'ofici de campaner

Xavier Pallàs Mariani

Les campanes han estat durant segles un dels mitjans de comunicació més importants. El seu toc ha regulat la vida de les persones marcant el pas del temps, assenyalant els moments d'oració i els de treball, convocant els fidels a l'església, anunciant les festes, avisant de les defuncions, alertant dels perills i, fins i tot, s'han utilitzat per allunyar el mal temps.

El valor de les campanes, però, no només s'ha de tenir en compte com a mitjà de comunicació, sinó com a part del nostre patrimoni. En primer lloc, són instruments musicals dissenyats amb una forma, mida i pes que li donen una afinació concreta i un timbre característic ple d'armònics. En segon lloc, són creacions artesanals, les tècniques de fabricació de les quals s'han mantingut durant segles. El domini de les fórmules per dissenyar les campanes i l'habilitat en l'aliatge i fosa dels metalls han donat des de sempre un gran reconeixement social als mestres fonedors. D'altra banda, el fet que en el bronze hi hagi gravades imatges i inscripcions fa que cada campana sigui única i amb personalitat pròpia donant-li així un caràcter artístic. També s'ha de destacar el seu valor històric: en els nostres campanars es conserven un gran nombre de campanes molt antigues, algunes fins i tot de l'època medieval, cada una de les quals és un retall que narra la nostra història. Des de dalt del campanar han estat observadores i protagonistes de la vida i dels esdeveniments del nostres pobles durant segles.

Les campanes també constitueixen un important element del patrimoni immaterial. Antigament, el so de les campanes era omnipresent i constituïa un dels elements més importants del paisatge sonor dels nostres pobles. Cada esdeveniment tenia el seu toc propi que la gent identificava i entenia. El seu so creava un sentiment de comunitat i d'identitat. Al mateix temps també esdevenia un mitjà de control i poder per part de les autoritats civils i eclesiàstiques. Les campanes eren molt respectades per tots els membres de la

societat. Encara avui, les persones grans quan les senten tocar a deshora o per una persona aliena ho consideren una greu intromissió en el seu entorn social i comunitari.

Fig. 29. Detall d'una campana del segle XIV del monestir de Sant Pere de Besalú (fotografia: Xavier Pallàs Mariani)

Actualment, però, els canvis socials i els nous mitjans de comunicació han comportat que les campanes deixin de tenir aquest paper primordial en la transmissió d'informació. De totes maneres, ja sigui per continuar una tradició o bé perquè juntament amb el campanar són un símbol de cada poble, les campanes no han deixat de sonar. Davant la progressiva desaparició de l'ofici de campaner moltes esglésies s'han dotat d'un sistema elèctric per tal de continuar fent els tocs de forma mecànica. Ara ja no cal pujar a dalt del campanar per tocar les campanes, sinó que van connectades a un temporitzador accionat des de la sagristia.

La mecanització de les campanes té una vessant positiva, ja que ha permès que els campanars no hagin emmudit, però també en té de negatives. Per una banda, els tocs s'han uniformat, amb la qual cosa s'ha perdut part de la riquesa etnològica de cada poble. També s'han perdut les tècniques manuals per fer sonar les campanes. Algunes d'aquestes tècniques eren les següents: fer

batallades, tritllo, bogar, asseure o alçar la campana, fer passades, deixar anar. Hi havia campaners que també tenien l'anomenada "cadira de campaner". Amb aquest mecanisme de pedals es podien tocar quatre campanes alhora, dues amb els peus i dues amb les mans.

Fig. 30. Cadira de campaner (fotografia:Guilherme Ferreira).

Els campaners aprenien aquestes tècniques i els diferents tocs dels seus predecessors. El coneixement es transmetia de forma oral i per imitació. Amb la desaparició dels campaners també s'ha perdut aquest coneixement, ja que els tocs rarament quedaven fixats de forma escrita. En alguns campanars s'han trobat grafitos a les parets on hi ha anotat el número de batallades que ha de fer el campaner en diferents tocs, però la font d'informació més important per conèixer en quines ocasions es tocaven les campanes i com s'interpretaven els diferents tocs són les consuetes de les esglésies. No es tracta de partitures musicals, sinó una descripció escrita on es detalla per a cada toc la durada i hora en què s'ha d'interpretar, quines campanes han de sonar i amb quina tècnica s'han de tocar. Aquest grau de concreció deixava espai per a la creativitat del campaner, que podia mostrar la seva vàlua amb ritmes més o menys elaborats. Evidentment, els tocs variaven en cada poble i fins i tot en cada campanar. Però l'essència del toc, el que permetia reconèixer el missatge, era similar arreu. Així doncs, aquestes consuetes poden servir de punt de

partida a l'hora de recuperar els tocs manuals de qualsevol campanar de la mateixa zona.

Altrament, en desaparèixer la figura del campaner, les campanes han anat quedant abandonades. Sense desmerèixer lloables excepcions, aquest abandonament ha comportat que la majoria de les sales de campanes estiguin plenes de runa i brutícia, els mecanismes per tocar de forma manual estiguin malmesos i les campanes tinguin una capa d'excrements d'aus que les cobreix. En una època en què s'han fet grans esforços per a la restauració del patrimoni cultural, tant el material com l'immaterial, sorprèn que les campanes estiguin en aquest estat d'abandó i deteriorament.

Fig. 31. Sala de campanes plena d'excrements de colom (fotografia: Xavier Pallàs Mariani)

Com a resposta a l'abandonament de les campanes, està creixent a nivell europeu un moviment de conscienciació per protegir els tocs manuals i s'està treballant per aconseguir la declaració de Patrimoni Immaterial Cultural de la UNESCO. Val a dir que a Catalunya també es van fer passos positius. El 24 d'octubre de 2017 la Generalitat de Catalunya va declarar els tocs de campana Element Festiu Patrimonial d'Interès Nacional⁸¹. Aquesta fita, aconseguida en un moment en què la polèmica sobre les molèsties que provoquen els sons de les campanes als veïns és ben viva, ha generat una merescuda satisfacció entre el món campaner. No hem d'oblidar, però, que aquest només és un punt de partida. Aquesta declaració és massa vaga i general. Ara cal definir quins tocs han de ser considerats part del patrimoni i quins no i, sobretot, recuperar i protegir la forma tradicional de tocar les campanes. Una

81 ACORD GOV/150/2017, de 24 d'octubre, pel qual es declaren els tocs de campana com a Element Festiu Patrimonial d'Interès Nacional. Publicat al DOGC, núm. 7482, 26/10/2017, pàg.[hi falta la pàgina]

altra mancança de la declaració és que té en compte la música, però oblida l'instrument. I quan parlem d'instrument no només em refereixo al vas de bronze, sinó també a tot el conjunt format pel jou, els mecanismes per tocar i les instal·lacions històriques. És imprescindible protegir les campanes, també com a objecte patrimonial i no només els tocs que fan.

La protecció d'aquest patrimoni s'ha de fer en dues línies d'actuació que han de treballar paral·lelament: per una banda la legislativa i per altra la popular. L'abandonament dels campanars té com a conseqüència el progressiu deteriorament del conjunt i principalment afavoreix que les campanes acabin cobertes per una capa d'excrements d'aus. Hem de ser molt conscients, però, que els danys més importants i irreparables s'acostumen a provocar quan es fan intervencions en els campanars. La fosa de campanes històriques per fer-ne de noves, la substitució de jous de fusta pels de ferro, l'anul·lació o el bloqueig dels mecanismes per tocar manualment quan s'instal·len reixes a les finestres del campanar o s'electrifiquen les campanes, la instal·lació errònia d'electromalls que acaben causant traus o fins i tot el trencament de les campanes, l'electrificació de campanes històriques, l'absència d'elements de protecció durant les obres que evitin impactes, taques de pintura i restes de ciment... són alguns exemples de la llista de potencials amenaces a les quals es veuen exposades les campanes. Cal urgentment una legislació que controli i orienti qualsevol intervenció en un campanar. Totes les actuacions haurien d'anar acompanyades d'un projecte i de la conseqüent autorització legal, de la mateixa manera que s'exigeix per a la restauració d'altres elements del patrimoni⁸².

L'altra línia de protecció és la que podem anomenar popular. Per mantenir vives i protegides les campanes, cal un grup de persones que les estimi i les cuidi. La millor fórmula és que hi hagi una colla de campaners a cada municipi. Però perquè això sigui possible, cal un relleu generacional: nous campaners que en dates assenyalades pugin al campanar per interpretar els tocs de forma manual. Aquestes persones vetllaran pel manteniment i la conservació d'aquest llegat, tant el material com l'immaterial, ja que a part de tenir cura de l'estat de

Fig. 32. Campaners de Montblanc (fotografia: Xavier Pallàs Mariani)

A Catalunya ja tenim molts exemples d'èxit: els campaners de Cervera, els de la catedral de Tarragona, els de Montblanc, els de Santa Maria del Pi de Barcelona, els de Sant Feliu de Llobregat, les campaneres de Santpedor. Se'n podrien esmentar molts més, però tots reuneixen característiques semblants: els nous campaners són persones amb una motivació culta, fins i tot acadèmica, conscients de ser intèrprets d'instruments musicals, de crear patrimoni i recuperar signes d'identitat. De totes maneres, encara queda molta feina a fer a la majoria de campanars de Catalunya. Cal prendre consciència que les campanes i el seu so són una part important del nostre patrimoni i identitat. Així doncs, aquesta comunicació vol ser una crida per formar una nova generació de campaners que salvaguardin aquest llegat.

⁸² Es recomana la lectura de l'article: LLOP i BAYO, Francesc (1992): "Recomendaciones para la conservación y restauración de campanas y relojes monumentales" [en línia]<www.campaners.com> (Consulta: maig 2018)